Юрій Андрухович

Shevchenko is OK

1. Харизма

Агіографія Тараса Шевченка для більшості українців починається з його дитячої подорожі до кінця світу. На цьому випадкові найчастіше наголошують учителі вже в початкових класах загальноосвітніх шкіл: шестилітній хлопець одного літнього дня, нікому нічого не сказавши, вирушає з дому назустріч обрієві — туди, де, як йому здається, небо сходиться з землею, і світ закінчується.

Рівнинно-степовий ландшафт спокушає своєю відкритістю. Все здається досяжним, навіть найвіддаленіша смуга на видноколі. Першого дня хлопець змушений був повернутися ні з чим: кінець світу лишався надто далеко, на землю западав вечір, і мандрівник вирішив, що надто пізно вийшов з дому. Така відстань вимагає довшого часу, обачно подумав він і тихо повернувся домів. Наступного ранку він вийшов ще вдосвіта, аби перед смерком встигнути дійти до кінця світу і — бажано — повернутися назад. Ранкову росу, запахи степової рослинності й поступове світання неба кожен із нас може додати в своїй уяві.

Пройшовши чотири версти, хлопець опинився в сусідньому селі, якійсь Пединівці. Це був шок — виявилося, на світі є ще якесь одне село, і в ньому живуть люди, яких він ніколи не бачив. Світ починав розростатися. А якщо таких сіл виявиться на ньому не два, а цілих три, десять, а якщо десять тисяч?..

Кінець світу утік за межі осяжного. Земля більшала просто на очах, сполохані степові птахи вилітали йому з-під ніг, ліси повнилися розумними тваринами, в річках розмовляли риби. Цілком розбитого і втомленого, його вночі повернули додому чумаки, ці степові перевізники

солі, а разом із тим — і зв'язківці українного простору. Старша сестра — матері на той час уже не було серед живих — не дозволила братові покарати його, насилу погодувала (очі в малого злипались, а голова хилилася додолу) і врешті вклала на постіль зі словами "Спи, приблудо"...

З усіх відомих мені біографічних джерел цей випадок описано лише в одному, і він, вочевидь, уже ніколи не підлягатиме скептичній верифікації. Знак обраності, хоч як претензійно це звучить у нашу наскрізь зіронізовану добу, сигналізує про себе владно і нав'язливо. Перекази, анекдоти, легенди, версії, чутки — все це оточує Шевченка, оповиває його притягальним, часом драстичним флером упродовж цілого його життя. Він змушує говорити про себе — з ранньої юності й до самої смерті. При цьому він аж ніяк не опікується власним publicity, все наче виходить само собою. Соціальний статус теж нічого кардинально не змінює: про нього говорять і в час, коли він усього лише підневільний козачок на службі в брутального поміщика, і в час його легендарного петербурзького викуплення з неволі, і в час бурхливих презентацій його страшенно модної поезії у найвибагливіших салонах тодішньої України, і навіть у час далекого азійського заслання, коли, здавалося б, найвищою монаршою забороною писати і малювати раз і назавше покладено край марнославним претензіям на вічність жахливого парвеню-малороса.

Про нього казали, що він підкинутий простим селянам нащадок великокнязівського роду. Що він здатен випити пів барила горілки і навіть не захмеліти. Що він живе зі своїм петербурзьким учителем Карлом Брюлловим як із коханцем. Що він готовий очолити українсько-польське повстання на Правобережній Україні. Що він водить за собою по найшанованіших прийняттях цілу юрбу волоцюг, утеклих каторжан і брудних завошивлених музик, які грають йому до танцю. Що кожен свій заробіток від малювання картин він тут-таки роздає мандрівним дідам. Що насправді він упир і тому так багато крові в його поемах.

Усі ці версії — з більшим чи меншим кутом відхилення від істинного стану речей — народжувалися повсякчас. Він був темою. Розмови про нього точилися за грою в карти, на чаюваннях, при знайомствах і візитах, у книгарнях, театрах, перед церквою, на масляних і великодніх балах, він доволі часто виникав у приватному листуванні інших. Він виникав також у службовому листуванні — і це тривало ще довгі десятиліття по його смерті.

Поява 1840 року в Петербурзі невеличкої — з восьми поезій — його збірки "Кобзар" спричинила грандіозний чуттєвий сплеск у багатьох читацьких середовищах. В Україні привселюдні декламації "Кобзаря" на всіляких мішано-шляхетсько-старокозацьких зібраннях викликають цілі вибухи ревного, просвітленого плачу. Це була епоха (згодом чомусь названа романтичною), коли плакали всі, плакали відверто і з насолодою, вголос, носовички були неймовірно важливим атрибутом кожної більш-менш витонченої особистості, очі починали самі собою блищати і сльозитися вже з першими рядками, плач над твором мистецтва вважався його найвищою оцінкою. Плач супроводжує Шевченка завжди й усюди — плачуть панянки і паничі на добросусідських провінційних вечірках, плачуть напівголодні студенти й малярські учні в Петербурзі, Києві та Вільні, плачуть жандарми, офіцери царського війська і польські патріоти-конспіратори, плаче російський актор Михайло Щепкін, плаче чорношкірий американець Айра Олдридж, плаче сам Шевченко, вголос читаючи власну, скажімо, "Катерину" на прохання чергових господарів та їхніх гостей, плачуть служниці, кухарі, лакеї та конюхи, там, за дверима, згромадившись у сінях і дослухаючись кожного Тарасового схлипу.

Цей плач відлунює і після його арешту (навесні 1847 року Шевченка взяли за підозрою в антидержавній політичній діяльності та створенні таємного масонського братства), і в часи його довголітнього заслання, і — тим більше — згодом, за межею його смерті. Навіть шевченківські опущені додолу вуса — еталонний знак національної свідомості — з часом почнуть називати "плач України".

Крім того, він любить співати — і всі плачуть, коли він співає. Крім того, він любить змішувати горілку з чаєм. Крім того, він легкий у спілкуванні, говорить багато й цікаво, знає цілу купу смішних історій, курить сигари (справжні, кубинські). Крім того, він упертий, непередбачуваний, від нього іноді струменіє моторошна енергія скандалу й непослуху. Він дещо вайлуватий, широкий у кості, не дуже добре танцює, але всіх зачаровує. За своє не надто довге 47-річне життя, з якого 10 років пробув у солдатах в пустелі, він здобув собі сотні, якщо не тисячі, знайомих і друзів. Його "Щоденник" — це сотні імен, ціла Галерея адептів, прихильників (і прихильниць), благодійників, заступників, співчутливців.

Інший бік цієї харизми — патетика болю та страждань, що нею постать Шевченка огорнена чи не від самого народження. Його реальне життя, кожен виверт нестерпно насиченої й жорстокої долі відразу стають предметом для особливого шанування. Випроби заявляють про свою невідчіпну увагу до обранця від самого початку: народження в жахливо бідній, до того ж закріпаченій, селянській родині; смерть батьків — спочатку матері, відтак і батька, отже, не просто голодне, холодне, підневільне, а ще й сирітське дитинство; повна особиста залежність від власника-поміщика (і це триває пів життя — аж до двадцяти чотирьох років, коли група петербурзьких інтелектуалів знаходить спосіб викупити його на волю за великі гроші!); згадуваний уже арешт із подальшим слідством, ув'язненням і допитами в чавильні Петропавловської фортеці; заслання—на двадцять п'ять років простим солдатом — у най-східніші дикі околиці імперії, супроводжуване — тут варто повторитися — забороною писати й малювати; нарешті фізичний біль і хвороби, що цілком заволодівають ним після, здавалося б, чудовної амністії та звільнення на десятому році заслання. У великий світ він повертається знищеним і напівживим, багато зі знайомих спершу навіть не впізнають його, а найостанніша його мрія — оженитися хоча б на чортовій сестрі — так і залишається фантомом якогось інакшого існування, на яке вже просто не відведено часу.

Остаточною харизматичною інстанцією виступає смерть. Вона застає Шевченка на сходах його петербурзького помешкання в стінах Академії мистецтв, наступного ж ранку після його уродин. Усе подальше — це розгортання поховального психозу, Смоленський цвинтар у Петербурзі, натовпи скорботних опозиціонерів, студенти, студенти і ще раз студенти, студенти й гімназисти, промови українською, російською та польською мовами, лавровий вінок на мертвому чолі, покладання труни в холодну північну землю. Але вже з перших днів по його смерті українці Петербурга починають добиватися права на перепоховання в Україні. Так має бути — так диктує передусім текст його "Заповіту", але так диктує і його харизма. Адміністрація врешті відповідає згодою (подалі від столиці цього клятого мерця з його обкладеною свинцем труною!). Минає 57 днів після першого поховання — і труну видобувають на світ, а тоді через усе місто (ще одна маніфестаційна можливість, гріх не скористатися!), через Васильєвський острів і Невський проспект, усього близько семи верст, на руках несуть її до залізничної станції. Далі труну везуть залізницею, в Москві — знову зупинка, знову прощання, знову натовпи. А потім уже тільки кіньми, чорною квадригою, поштовим трактом, з усіма подальшими зупинками (Серпухов, Тула, Орел, Глухів, Кролевець, Батурин, Ніжин, усе південніше й південніше) — весни навколо дедалі більшає, квітень переходить у травень. У Києві труну з подільської церкви Різдва на руках переносять на борт пароплава "Кременчук" і далі ще вісім годин везуть униз Дніпром, аби врешті здійняти на Чернечу гору, місце другого — й остаточного — поховання. Протягом цілого понад двотижневого перформенсу в ньому взяли участь десятки тисяч людей. Ще раз наголошую на студентах: їх безліч, вони приходять увесь час, на певних відтинках цього великого шляху вони віддпрягають коней і самі тягнуть катафалк із труною, це суміш середньовіччя з романтизмом і соціалізмом; на кожній зупинці вони щоразу співають псалми, козацькі пісні й роздають присутнім радикальні відозви, за кілька років вони почнуть кидати бомби в губернаторів і генералів.

Жодного святого жодної церкви так не ховали.

Здається, саме від цього — Шевченкового — перепоховання бере початок ритуал сакрального українського перепоховання як такого. 1989 року з уральського табору смерті до Києва перевозять останки правозахисників Стуса, Литвина і Тихого — перепоховати на Байковому цвинтарі, "головному цвинтарі України". 1992-го у Львові відбувається перепоховання кардинала Йосипа Сліпого, прах якого доставляють із Ватикану. Останнім часом подейкують про символічне перепоховання гетьмана Мазепи, померлого двісті дев'яносто років тому десь у теперішній Молдові, в Бендерській фортеці.

Так, це ритуал, і нічого нового я не відкрию, сказавши: як є ритуал, то має бути і культ.

2. Культ

Якщо спробувати передати зміст Шевченкового культу якоюсь однією стислою формулою, то можна узагальнити: "Шевченко — наше все". До такої категоричності, однозначності й однополюсності найбільше спричинились його найближчі за часом послідовники, українські культурні діячі другої половини XIX і початку XX століть. Саме вони, а з-поміж них Куліш, Франко, Грушевський, Єфремов, кожен, щоправда, у свій спосіб, розбудували цілу систему уявлень, згідно з якою велич Шевченка в тому, що він поет справді народний, вийшов з найглибших низів і досягнув найаристократичніших вершин духу, ціною тяжких особистих страждань і випробувань зумів усьому світові сказати про долю українства, а всьому українству — про його світове покликання, отже, Шевченко є духовим батьком нації, єдиним, незрівнянним і недосяжним. Маємо принаймні кілька ознак святості (щоправда, особливої — не традиційної церковної святості, а, сказати б, секуляризованої чи пак громадянської): подвижницький життєпис, канонічність текстів, Свята Гора як місце поховання і сталого паломництва.

Для формування в українському суспільстві Шевченкового культу надзвичайно важливими були два його ювілеї, що припали на один і той

самий відтинок історичного часу: 50-ліття з дня смерті (1911 рік) і 100-ліття з дня народження (1914 рік). Обидві дати відзначали доволі бурхливо й драматично, всупереч наголошено відвертому несприянню царської адміністрації. (Великий політичний спритник Лєнін тут-таки скористався цим, писнувши з еміграції про те, що "заборона вшанувати Шевченка була таким чудовим, прекрасним, напрочуд щасливим і вдалим заходом з погляду агітації проти уряду, що кращої агітації й уявити годі". Скількох свідомих українців він, Лєнін, у такий спосіб приєднав до комуністичної ідеї, вже не дано підрахувати нікому, але, гадаю, йдеться про цілі дивізії відданих волонтерів).

Будь-який культ не може не використовуватися з певною політичною, чи — ширше — ідеологічною метою. Шевченко під цим оглядом не тільки не виняток, а й вельми виразне, очевидне потвердження такого — найчастіше, в засаді своїй жахливо цинічного — використання. Як і всякий метатекст (постать, епоха плюс власне тексти), він завжди щирий, вельми сугестивний, яскраво проартикульований і неминуче суперечливий. А отже, улягає всіляким інтерпретаціям і привласненням, адже знання в українському суспільстві Шевченкових текстів як таких зазвичай обмежено пів десятком шкільних хрестоматійних шлягерів, і поет, попри всю свою народність, не надто цим народом перечитаний вглиб і вшир.

Ось хоча б деякі з менших Шевченків, що їх посилено конструювали (й досьогодні конструюють) всередині різних ідеологічних таборів.

"Шевченко комуністичний". Висувається теза про соціальне походження (пригноблені низи), якому він

усе життя залишався вірний; ненависть до панів, панства і панськості; безпосередні заклики в поезіях до насильницького повалення панівного ладу (сокири, кров, народна революція); послідовний егалітаризм; схильність до комуністично-утопійної візії майбутнього ("оновлена земля"). Особливо наголошено на близькості Шевченка до російських "революційних демократів", його залежності від

їхніх упливів. Деякі радянські жерці саме цієї відміни його культу пішли ще далі, говорячи про Шевченків радянський профетизм (образ сім 7 великої, вольної, нової із "Заповіту" потрактовано як "передчуття сім'ї народів Радянського Союзу").

"Шевченко націоналістичний". У творах поета домінує козацько-лицарський дух, Шевченко першим розбудив приспану українську національну свідомість, націю назвав нацією, окреслив їй національну ідею та історичну перспективу. Ідеалом поета є Воля, що її, безперечно, слід розуміти як волю для України. В його творах знаходимо вияви ненависті чи принаймні погорди до інших, ворожих, націй (москалі, жиди, ляхи), часом дістається навіть німцям ("куций німець узловатий"). Українські національні збройні рушення доби визвольних змагань (1918—1922 роки) — усі ці гайдамаки, січовики, ціла отаманщина — саме його, Шевченків, стиль, його естетику обирають як власну — карнавальними уніформами починаючи і фразеологією закінчуючи. А той самий заповітний образ сім'ї великої, вольної, нової однозначно трактується як поетова візія майбутньої єдиної соборної Української держави.

"Шевченко християнський". Саме життя Шевченка є взірцем християнського мучеництва. В його творах подибуємо безліч біблійних мотивів, образів і алюзій (Біблія взагалі була його улюбленою книжкою, що до неї він вічно повертався). Шевченко є творцем певної послідовної й цілісної етичної системи, яка полягає в неухильному ствердженні правди, добра, любові до всіх і всього, а найперше — до слабких і пригноблених, отже засадничо є глибоко християнською. Своєрідність Шевченкового християнства — ніде правди діти — полягає в тому, що він був у конфлікті з офіційними церквами і церковниками, поступово у своїй вірі рухаючись у бік персоналістського протестантизму.

"Шевченко атеїстичний". Нелюбов і навіть різке неприйняття Шевченком усього, що пов'язане з церквою та церковниками, очевидні в його текстах. Ксьондзи, попи, ченці годовані, ритуальна атрибутика викликають у нього сталу ідіосинкразію. В церкві ми його ніколи не

бачили, згадує одна із сучасниць. Про православно-візантійський обряд він записує у своєму "Щоденнику": "...Цілком щось чуже й далеке, якийсь Тибет чи Японія". Не варто робити з нього ікону, адже саме іконами він закликав піч топити, а з багряниць дерти онучі. Але річ не тільки в нетерпимості до обрядів і попівства як суспільного інституту. На рівні чистих ідей він теж виявляє протест, пишучи, що заради України він здатний прокляти й самого Бога (підсилення "Шевченка націоналістичного").

А тому він не атеїстичний, заперечують інші. Він богоборчий. Це різні поняття.

"Шевченко дисидентський". Доля Шевченка — це приклад індивідуальної боротьби самотнього ідеаліста з тоталітарним режимом. Шевченків етос — це, власне, етос протистояння людини чомусь значно більшому, потужнішому, знеосібленому, якійсь гігантській машинерії пригнічення. "Шевченко — наша пісня протесту", — сформулював це поет-дисидент Ігор Калинець 1972 року, коли перша хвиля арештів уже неабияк прорідила українські інтелектуальні спільноти в Києві, Львові, Станіславі, Чернівцях, Одесі й інших центрах опору.

"Шевченко анархічний". Насамперед він був вільною людиною, справжнім богемним гулякою, мочи-мордою, душею товариств, не останнім пияком і відвідувачем борделів. Його нетерпимість до умовностей (станових, звичаєвих, ритуальних) не має меж. Іноді він просто шокує оточення своєю стихійністю та непередбачуваністю. Звідси — його часті бунти, але годі вбачати в них якусь політичну запрограмованість, він свідомо аполітичний. У спогадах про нього занотовано його слова про те, що "всяка політика аморальна, заради політичних міркувань чинилися й чиняться всі неправди і з них виникають усі злощастя племен і народів, а тому та держава найкраща, яка не має ніякої політики". "У наші дні Шевченко був би якимось репером", — сказав нещодавно мій приятель рок-музикант. "А у вісімдесяті — панком", — додав інший.

Цікаво, що радикальна зміна в українській історії, означена здобуттям незалежності й становленням власної державності, час до часу породжує доволі несподіваних гібридизованих малих Шевченків. Однією з таких несподіванок торік став передвиборний альянс чотирьох впливових політиків, із великою помпою проголошений на Шевченковій горі в Каневі й у такий спосіб наче легітимізований в очах цілого (лівого, правого й ніякого) українства. Альянс цей від початку дістав назву "канівська четвірка" і метою своєю ставив передусім усунення від влади чинного президента під час виборів. Химерна постать націонал-комуністично-державницького Шевченка як своєрідного духовного патрона трансакції покликана була слугувати об'єднавчою ланкою для українських виборців. Єдиний кандидат від альянсу мав би зібрати більше голосів, ніж чинний президент. Утім, для нього все закінчилося цілком щасливо — як справжні українці й правдиві Тарасові діти, "канівчани" так і не домовилися про єдиного кандидата. Отже, здається, вкотре переважив Шевченко анархічний.

3. Поляки

Як автор "Гайдамаків" (і, здається, тільки їх) Шевченко на певному життєвому і творчому етапі може вважатися постаттю, доволі проблематичною для історії українсько-польських порозумінь і — відповідно — непорозумінь. Хоч уже навіть у власній "Передмові" до цієї поеми (1841 рік) молодий на той час автор наче вибачається перед тими з читачів, зокрема, польських, які можуть недобре зрозуміти його наміри: "Весело подивиться на сліпого кобзаря, як він сидить собі з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися ляхи з козаками; весело... а все-таки скажеш: "Слава Богу, що минуло", — а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слав'яне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами".

Заувага Шевченка стосується обидвох сторін — помилялися (як він це стримано називає) усі. Наша історія є нашим спільним гріхом.

Шевченко народився і виростав у тому особливому культурному просторі, де ще відчувалися певні фрагменти, чи то пак уламки, старої Речі Посполитої — присутність польського чинника в ментальності, мові, нашаруваннях традицій, архітектурному ландшафті була виразною й очевидною. Юнаком супроводжуючи свого власника, він певний час пожив у Варшаві, де став свідком польської революції (повстанці, до речі, вигнали з Варшави всіх "росіян", тому й Шевченко змушений був мандрувати слідом за своїм паном, разом з усією челяддю). Згодом у Вільні він, здається, мав щось на зразок флірту з дещо старшою від нього польською дівчиною (за іншими версіями, молодою жінкою). Поляки взагалі траплялись йому і товаришували з ним протягом усього його життя: якісь студенти, шляхтичі, офіцери, пильновані царатом дисиденти. Саме студент-поляк був єдиний, хто потрапив під арешт за свою екстремальну промову (польською мовою) на похороні Шевченка в Петербурзі.

Польська культура, передусім тогочасна найновіша, постійно його притягала. Зрештою, польська мова була третьою серед тих, якими він володів. Отже, Міцкевіча, яким стало захоплювався, як і Залєського, або історика Лєлєвеля, він міг читати в оригіналі. Міцкевіча, як свідчать приятелі у спогадах^ намагався перекладати, але не йшло — припускаю, заважала силабіка, — він рвав написане на такі дрібнесенькі шматочки, що позбирати їх і скласти докупи не змогли навіть свідки цих болісних потуг.

Свою сконцентровану візію українсько-польського співіснування Шевченко вклав у тридцять два рядки вірша з цілком промовистою назвою "Полякам" (його іноді називають за першим рядком "Ще як були ми козаками"). Початий 1847 року в Орській фортеці, він перетривав найтяжчі поетові роки (цілих одинадцять!) по якихось захалявних таємних записниках. Щойно 1858-го, уже повертаючись із війська, Шевченко дописав до нього восьмирядкову строфу й отак його завершив.

За змістом цей вірш фактично ділиться на три частини. Перша з них — цілком ідилічна версія якогось давно минулого золотого віку, коли українці "ще були козаками" і "братались з вольними ляхами", а земля була суцільним садом і "там-то весело жилось!". Одного разу цьому настає кінець (початок другої частини): Аж поки іменем Христа Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай.

Отже, метафізичне й історичне зло окреслене — католицька церква, по-іншому кажучи, релігійна експансія з Заходу. Вся друга частина — це лаконічний і від того ще експресивніший опис пекла, на яке перетворюється Україна (як доволі часто у Шевченка, "море сльоз і крові", голова, що паде за головою, стогін, плач, катування). І знову ксьондз, який "скаженим язиком" повторює "Те Бейт! алилуя!", благословляючи кожне вбивство й насильство.

Все на місці. Це — справді Шевченкова візія (про його якусь аж органічну відразу до церкви та її служителів я вже казав). Один із найзаплутаніших історичних вузлів Східної Європи розрубано по-шевченківському енергійно і щиро: є конкретне зло, є винні, він бачить їх і може назвати.

За одинадцять років, дописуючи цей вірш (фактично третю частину), Шевченко не змінює акценту свого звинувачення. Не допускає жодної ревізії. Промовляючи до уявного польського приятеля ("ляше, друже, брате"), він називає ту саму причину зруйнування колишнього спільного раю — "неситії ксьондзи, магнати // Нас порізнили, розвели". Але в останніх чотирьох рядках запрошує до відновлення золотого віку (і навіть не без християнського поклону):

Подай же руку козакові

І серце чистеє подай!

І знову іменем Христовим

Ми оновим наш тихий рай.

Мені досьогодні важко відповісти, наскільки цей вірш примирює, а наскільки навпаки. І так уже є. Бо такий уже він є, Шевченко.

4. Слава світу

Шевченко прагнув слави — як усі геніальні нарциси, мусив підживлюватися нею для подальшого розцвітання. 1849 року, знову таки в засланні, на острові Косарал у Каспійському морі, він у розпачі пише вірш, в якому формулює свою претензію до українського загалу:

Либонь, уже десяте літо

Як людям дав я "Кобзаря",

А їм неначе рот зашито,

Ніхто й не гавкне, не лайне,

Неначе й не було мене.

Попри всю очевидність перебільшення поетом цієї драми (це йому з його харизмою нарікати?!), прикметним бачиться інше — з усіх тортур, яким його може піддати буття, найтяжчими були б невідомість, безвість, мовчання, тиша, порожнеча.

На щастя, так не сталося.

Зі шкільних літ усі українці чують про світову славі нашого Великого Кобзаря. Про те, що його твори перекладено сотнями мов (і зазвичай погано перекладено, додам я). Про те, що пам'ятники йому є по всьому світі (Париж, Рим, Лондон, Вашингтон, Нью-Йорк, Ванкувер, Вінніпег,

Буенос-Айрес, цей перелік можна тягнути ще довго), і варто навіть припустити, що Шевченко є абсолютним чемпіоном світу серед поетів за кількість пам'ятників. Жоден Данте або Шекспір не зрівняються з ним за масою бронзи, міді, мармуру, граніту, залізобетону. Українські громади цілого світу зазвичай акумулювали кошти на пам'ятники Шевченкові, це було свідченням їхньої легітимізованої, головно у власний очах, присутності в тій чи тій місцевості, їхнього самоствердження, це завжди було — й донині залишається передусім ритуальною і внутрішньоукраїнською акцією.

Але справжня Шевченкова слава приходить зненацька й означує себе в особливий, шевченківський, спосіб.

Якось у Нью-Йорку я отримав запрошення виступити в нічному поетичному кафе з комбінованою назвою "Nuyorican". Це поєднання говорить багато про що — кафе розташоване в одному з пуерто-риканських кварталів Іст Віліджа. Запрошення було підписане "Кійт Роуч". Як мені пояснили згодом, сленґове roach по-нашому буде не що інше, як косяк.

Поетичні читання в Nuyorican Poets Cafe" відбуваються щоп'ятниці вночі — початок десь об одинадцятій і приблизно до другої-третьої. Ви підходите до металевих, обписаних спреями дверей, перед якими вічно чатує, похитуючись, такий собі велетенський сивоголовий Uncle Joe, платите йому п'ятірку за вхід (за поезію?) — й опиняєтеся в тісному, але страшенно гамірному й кольоровому від людей приміщенні, ледве проштовхуєтеся повз барну стійку, продираєтеся крізь димові завіси, перед вами невеличка зала, столики вже всі, як у нас кажуть, забиті, публіка сидить на підлозі, на балконі, десь іще попід стінами, хтось уже свище і плеще, над усім цим гримотить музика, якийсь реґей або фанк, або реп...

Я ніколи не забуду цієї атмосфери — десятки облич, десятки відтінків шкіри, вся планета, серце Нью-Йорка, несамовита свобода, здобута нарешті цими нащадками рабів. У Нью-Йорку не варто ходити

до музеїв — які там музеї! — просто їздиш у метрі чи ходиш вулицями і дивишся на людей, на цю неймовірну етнічну мішанину, на дивовижу одягів, зачісок, брязкалець, татуювань, вслухаєшся в ці іспано-англо-китайські мови і починаєш нарешті відчувати, який сенс несе в собі біблійна міфологема Вавилона...

Я ніколи не забуду появу на подіумі загального улюбленця Кійта Роуча з незмінним косяком у кутику вуст — його конферанси мусили бути особливо дотепними, хоч я майже нічого не розумію по-гарлемськи, як і по-ямайськи, але коли він вимовив "бубабу" — наче старе африканське заклинання, я зрозумів, що надходить моя черга...

Я ніколи не забуду і справжніх заклинань — харизматичний і наче баскетбольна зірка довгий чорний поет читав — ні, проповідував! — якісь революційні строфи, а публіка хором повторювала за ним бойовий і, напевно, священний рефрен, щось на кшталт "ом, ша-лак, ша-лак!"...

Я ніколи не забуду, як у мене підгиналися коліна й пересихало в роті. Я ж бо вже не початківець на публіці, що таке для мене цей трепет, цей параліч? І от — ситуація, як п'ятнадцять років тому: тебе тут не знають, жодного попуску не буде, ти чужий, агов, чужинцю, показуй, чого ти взагалі вартуєш і що ти тут загубив серед нас...

Перший контакт із мікрофоном майже все ставить на місце. Тебе слухають напрочуд уважно, всі вони дуже красиві, справжні кольорові квіти землі. Я запропонував їм "Козака Ямайку", перекладач Віталій Чернецький зробив, здається, досконалу англійську версію, з якої я зокрема довідався, що наше "сивуха" слід перекладати як moonshine, "місячне сяйво". Хоч найбільший успіх мав рядок "невже коли ти Європа то вже не єси чоловіком" — тут їм нарешті стало ясно: ага, ця Україна — це теж якась така недавня колонія, теж рабство, плантації, свист канчуків, повільні тягучі пісні, це такі втеклі раби, що ніяк не вибредуть на волю...

Згодом, коли я вже пив із шийки своє третє пиво (мені щоразу хтось купував нове пиво і дякував), мене покликали до тутешнього патріарха. Старезний сивий пуерторіканець, король поетів, засновник і патрон кафе "Nuyorican", зусібіч оточений молодесенькими богемними мулатками, зашкірився на всі свої пожовклі від сигарного диму зуби і сказав мені щось таке, від чого я вмить протверезів би. "Listen, — мовив він усією шириною своєї екваторіальної посмішки, — Taras Shevchenko is my favorite poet! And I also know yob tvayu mat'".

Він мав ПОВІДОМИТИ мені дві приємні речі — й повідомив їх.

Слава тобі, батьку наш Тарасе, думав я, ошелешений. Ти вічно стоїш над нами і дивишся на нас усіх згори.